

Szczepański, Janusz

Wieś - chłopi - ruch ludowy północnego Mazowsza w badaniach prof. dr. hab. Józefa Ryszarda Szaflika, jego uczniów i współpracowników

Rocznik Mazowiecki 10, 249-252

1998

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych oraz w kolekcji mazowieckich czasopism regionalnych mazowsze.hist.pl.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

Janusz Szczepański

Wieś — chłopi — ruch ludowy północnego Mazowsza w badaniach prof. dr. hab. Józefa Ryszarda Szaflika, jego uczniów i współpracowników

O bchodzony w 1997 r. jubileusz 40-lecia pracy naukowej prof. dr. hab. Józefa Ryszarda Szaflika stał się świetną okazją do zaprezentowania ogromnego dorobku Jubilata w badaniach nad dziejami polskiej wsi, historią i myślą polityczną polskiego ruchu ludowego w XIX i XX w.

Znany profesor Instytutu Historycznego Uniwersytetu Warszawskiego był animatorem wielu znaczących dla środowiska historycznego przedsięwzięć: programów badawczych, sesji i sympozjów, z pierwszym Kongresem Historyków Wsi i Ruchu Ludowego (Rzeszów, 1-3 VI 1995 r.) na czele. Nie tak dawno, z jego inspiracji, powołano Katedrę Historii Wsi w największej polskiej uczelni niepaństwowej — Wyższej Szkole Humanistycznej w Pułtusku, gdzie Profesor jest dziekanem Wydziału Historycznego.

Prof. dr. hab. Józef Ryszard Szaflik potrafił zainteresować dziejami wsi i ruchu ludowego na ziemiach polskich całe rzesze przyszłych historyków. Znamienne, iż większość współpracowników i uczniów Profesora podjęła badania nad historią regionu mazowiecko-podlaskiego. Świadczy o tym chociażby tematyka powstających pod kierunkiem prof. Szaflika prac doktorskich i magisterskich oraz zakres zainteresowań badawczych wypromowanych przez Niego doktorów habilitowanych.

Tematyka regionu podlaskiego przewinęła się w części arykułów zadedykowanych Jubilatowi i zamieszczonych w dziele *Wieś — chłopi — ruch ludowy — państwo. Księga Pamiątkowa Profesora Józefa Ryszarda Szaflika*, pod red. A. Kołodziejczyka (Warszawa 1996, ss. 360), wydanym przez Instytut Historyczny Uniwersytetu Warszawskiego i Ludowe Towarzystwo Naukowo-Kulturalne, którego Profesor jest założycielem i prezesem. 18 IV 1996 r. *Księga* ta została wręczona Jubilatowi, podczas uroczystości 40-lecia Jego pracy naukowej.

Trzy miesiące wcześniej liczne grono uczniów i współpracowników Profesora wzięło aktywny udział w konferencji *Wieś — chłopi — ruch ludowy na północnym Mazowszu w XX w.*, zorganizowanej 12-13 I 1996 r. w Ciechanowie, przez Wyższą Szkołę Humanistyczną w Pułtusku, Ciechanowskie Towarzystwo Naukowe i pułtuski Oddział Polskiego Towarzystwa Historycznego.

Materiały z konferencji zostały opublikowane drukiem w wydawnictwie *Wieś — chłopi — ruch ludowy na północnym Mazowszu w XX wieku* (Ciechanów 1996, s. 232).

W pierwszym z opublikowanych w wydawnictwie artykułach *Początki ruchu ludowego w ciechanowskim* prof. dr hab. Józef Szaflik udowodnił, że dzieje ruchu ludowego stanowią integralną część polskiego procesu historycznego ostatniego stulecia. Od najdawniejszych czasów, aż po współczesność, chłopi byli warstwą społeczną, na której opierał się w decydującej mierze byt całego społeczeństwa. Kształtując powoli swoją świadomość, wchodzili w życie naszego narodu, stając się uczestnikami walki o wyzwolenie narodowe i społeczne. Już na początku XX w. ziemia ciechanowska, znana z dobrze funkcjonującego ruchu zaraniarskiego, wielu szkół rolniczych, ludowych, licznych straży pożarnych, stała się prawdziwą kolebką ruchu ludowego. Podczas I wojny światowej mógł się tu rozwijać ruch niepodległościowy, mogła powstać liczna Polska Organizacja Wojskowa, której członkowie w listopadzie 1918 r. wzięli udział w rozbrajaniu części oddziałów niemieckiego okupanta.

Polityczne wpływy ruchu ludowego w północnych powiatach województwa warszawskiego w okresie międzywojennym zaprezentował dr Jan Salkowski, który udowodnił, iż na polityczne zachowania ludności wiejskiej silny wpływ wywierały klasowe i stanowe podziały. Do utrwalenia politycznych podziałów na wsi północnego Mazowsza przyczynił się majowy zamach stanu Józefa Piłsudskiego. Sanacji udało się pozyskać niektórych z miejscowych działaczy ruchu ludowego.

Stanowisko mieszkańców wsi Mazowsza Północnego wobec sowieckiego najazdu latem 1920 r. scharakteryzował dr Janusz Szczepański. Na wieść o wkroczeniu na ziemie polskie oddziałów Armii Czerwonej, uciły nastroje antywojenne. Ludność wiejska odpowiedziała pozytywnie na apele Rady Obrony Państwa. Autor zauważył, iż znaczny wpływ na zmianę stanowiska mieszkańców mazowieckiej wsi miała ustawa o reformie rolnej z 15 VII 1920 r., a zwłaszcza odezwy premiera Wincentego Witosa, dzięki którym chłopi zaczęli zapisywać się do oddziałów wojska regularnego. Zawiódł natomiast zaciąg do Armii Ochotniczej. J. Szczepański udowodnił, iż chłopi walcząc w szeregach Wojska Polskiego, gdzie stanowili zdecydowaną większość, przyczynili się do klęski Armii Czerwonej w Bitwie Warszawskiej. Na zwycięstwo bolszewizmu, budowę sowieckiego aparatu władzy oczekiwali jedynie robotnicy rolni, oczekiwała służba folwarczna i dworska. Oni głównie angażowali się w tworzenie **rewkomów** wiejskich. Tę część ludności wiejskiej, po odparciu bolszewickiego najazdu spotkały represje ze strony władz polskich. Wojna 1920 r. był niewątpliwie ostatnim stadium kształtowania się świadomości narodowej mieszkańców mazowieckiej wsi.

W kolejnym z rozdziałów publikacji Jerzy Pełka podjął problem oświaty rolniczej na ziemi ciechanowskiej do wybuchu II wojny światowej. Wiele miejsca poświęcił on funkcjonowaniu szkół w Gołyminie i Sokołówku. Wyeksponował rolę znanych działaczy i społeczników: Jadwigi Dziubińskiej oraz Aleksan-

dra Świętochowskiego, w rozwoju tych ważnych mazowieckich placówek oświatowych.

Prof. dr hab. Kazimierz Przybysz zarysował dzieje konspiracyjnego ruchu ludowego w rejencji ciechanowskiej podczas II wojny światowej, który prowadził działalność w strukturach podokręgu „Wkra”. Prof. Przybysz udowodnił, iż ze względu na olbrzymi terror okupanta, inwigilację oraz wysiedlenia podjęte już w pierwszych miesiącach okupacji, żołnierze Batalionów Chłopskich na obszarze Mazowsza Północnego nie byli w stanie podjąć szerszej działalności bojowej. Ograniczali się oni głównie do sabotażu i organizowanej dywersji.

Jeden z najciekawszych referatów podczas konferencji wygłosił prof. dr hab. Romuald Turkowski. Scharakteryzował on sytuację ludowców w latach PRL, które podzielił na następujące okresy:

- okres samodzielności (1945-1947),
- okres podporządkowania i zjednoczenia ruchu ludowego (1947-1949),
- lata reżimu stalinowskiego (1950-1956),
- okres październikowy (1956-1970),
- lata „pośpiesznego rozwoju” (1970-1980).

Autor przedstawił metody walki politycznej stosowane przez działaczy PPR podczas referendum w czerwcu 1946 r. i wyborów do Sejmu Ustawodawczego w styczniu 1947 r.

Profesor Romuald Turkowski podjął się próby oceny politycznej działalności ZSL na północnym Mazowszu, również w ostatnim okresie PRL obejmującym lata 1981-1989.

Wiele nowych ustaleń zawiera opublikowany referat *Życie kulturalno-oświatowe Mazowsza Ciechanowskiego* dr. Aleksandra Kociszewskiego. Autor dostrzega początki życia kulturalno-oświatowego na wsi polskiej w latach 80-tych XIX stulecia. Wówczas to w wielu miejscowościach Mazowsza Północnego powstały Ochotnicze Straże Pożarne. Ich remizy stają się niejako pierwszymi domami kultury i ostoją polskości. Autor podkreśla także znaczenie płońskich lekarzy: Walerego Jędrzejewicza i Leona Rutkowskiego, ciechanowskiego lekarza Franciszka Rajkowskiego i ziemianina Stanisława Chełchowskiego dla rozwoju życia kulturalno-oświatowego Mazowsza.

Dzieła zaprezentowania sylwetek przywódców ruchu ludowego na terenie Mazowsza Północnego podjął się dr Arkadiusz Kołodziejczyk. Szczególnie dużo miejsca poświęcił on działaczom ruchu ludowego ziemi pułtuskiej na czele z Piotrem Koczara (1884-1957) z Kacic, współtwórcą i czołowym organizatorem Polskiego Związku Ludowego. Na liście działaczy ruchu ludowego z terenu Mazowsza, przedstawionej przez A. Kołodziejczyka, znaleźli się także działacze ruchu młodzieży wiejskiej z okresu II Rzeczypospolitej oraz komendanci BCh Podokręgu „Wkra”.

Wiele interesujących informacji, wzbogacających naszą wiedzę o historii mazowieckiej wsi i dziejach ruchu ludowego na północnym Mazowszu, zawierają opublikowane następujące komunikaty:

— Mirosława Bednarzak-Libera, *Ruch zaraniarski a oświata rolnicza do 1915 r.*

- Tadeusz Boruta, *Wieś mazowiecka w czasie I wojny światowej*,
- Robert Kluczek, *Ruch ludowy powiatu makowskiego w okresie międzywojennym*,
- Jerzy Izdebski, *Rola garnizonu w życiu Ciechanowa w okresie międzywojennym*,
- Zofia Krasicka, *Przysposobienie wojskowe młodzieży w powiecie ciechanowskim w okresie II Rzeczypospolitej*,
- Marek Gieleciński, *Wieś mazowiecka wobec świadczeń na rzecz obrońców państwa przed wybuchem II wojny światowej*,
- Dariusz Piotrowicz, *Ruch ludowy w powiecie działdowskim w latach 1945-1949*,
- Janusz Gmitruk, Stefan Pawłowski — organizator i działacz ruchu młodzieżowego i ludowego na Mazowszu,
- Andrzej W. Kaczorowski, *Działalność opozycyjna na wsi ciechanowskiej 1980-1989*,
- Sławomir Kubiński, *Udział strażaków ciechanowskich w życiu społeczno-kulturalnym regionu 1945-1989*.

We wstępie do książki *Wieś — chłopi — ruch ludowy na Północnym Mazowszu w XIX wieku*, odwołując się do słów Aleksandra Świętochowskiego napisano, że jej bohaterem jest „...lud, który jest piastunem polskości i twórcą naszego dorobku materialnego, który zachowuje i uprawia naszą ziemię, który swej ojczyźnie nigdy się nie sprzeniewierzył, a wezwany na pomoc jej zawsze śpieszył, który zawiera w sobie olbrzymie i niewyczerpane bogactwa energii i uzdolnień”.

Wyżej wymienione cechy mieszkańców wsi regionu mazowiecko-podlaskiego są i nadal będą przedmiotem intensywnych historycznych badań Profesora Józefa Ryszarda Szaflika oraz grona jego współpracowników i uczniów.